

Kőbányai János

Kézirat az Atlantiszról

Avigdor Hameiri önéletrajzai

Ha van személyiség, aki megtestesíti a magyar és izraeli kultúra és történelem találkozását, akkor az Avigdor Hameiri. Nem Theodor Herzl, s nem Efraim Kishon – hogy két, nálánál többször idézett, s rájuk többször hivatkozott kollégáját említsem. Ugyanis Avigdor Hameiri nem csak (a történelmi) Magyarországon született (a Munkács szomszédságában lévő Ódávidházán, 1890-ben), s nemcsak magyar nyelven és szellemben írt, hanem ő volt az az író, aki benne is élt a modern magyar irodalom legnagyobb korszakában – Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Somlyó Zoltán, az egész *Nyugat* „plejád” közeli testi-lelki jó barátjaként. Szellemük és modern művészi mozgalmuk igazi és egyenrangú tagjaként a modern irodalom polgárjogáért indított harc lendületét és eredményeit egy másik nyelvben és kultúrában kamatoztatta. Ugyanis a magyar modernitás korából kapott fegyverzetel a modern héber irodalom és történelem barikádján küzdött egy párhuzamos klasszikus kor és nemzedék képviselőjeként. Héber irodalmi pályája, akár valahány klasszikus társáé, még szülőhelyén és kultúrájában, Magyarország fővárosában indult, ahol első héber nyelvű verseskötetét megjelentette 1910-ben (*Midrei sel Avigdor Feuerstein*).

A 20. század elején Budapest volt a zsidóságtudomány központja. A tudománnyá – is – átalakuló vallásé, s nem az élő irodalomé, mert ehhez már nem voltak meg a társadalmi feltételek. A magyar zsidóság asszimilációja ekkor már olyannyira előrehaladt, hogy kis távolság választotta el a magyarságban való nyomtalan feloldódástól. Ezért Avigdor Hameiri a magyar fővárosból küldte írásait a világ összes héber lapjába, amelyek közölték és elismerték a fiatal tehetséget, aki Magyarországról kapcsolódott a javarészt orosz és lengyel zsidóságban virágzó új héber reneszánszhoz. Ezért, amikor a hadifogságból kiszabadult, egyenrangú félként csatlakozhatott a héber írók

crème de la crème-jéhez Odesszában, s velük érkezett 1921-ben Palesztina földjére. Ekülönös pályáiv okán lehetett aktív részese – Hajim Bialik, Saul Csernihovszki, Uri Cvi Grinberg, vagy Zeév Zsabotinszki, Ben Jehuda, Ahad Ha'am, barátjaként, kortársaként, harcostársaként, vagy ellenfeleként – a modern héber irodalom és irodalmi diskurzus megteremtésének.

Avigdor Hameiri két irodalom, két kultúra, s a két párhuzamos történelem 20. század eleji nagy erjedéseiből és készülődéseiből formálta meg a maga karakteres írói attitűdjét. S egyszerre volt e klasszikus korok rendkívül sokrétű és magas színvonalú alkotója – korának ritka nagyformátumú gyermeke, aki heves késztetést érzett arra, hogy kora szellemi és politikai kihívásaira visszakézből reagáljon – s ugyanakkor saját magányos pozíciója okán csaknem *kívülálló* tanúként szorult mindezen folyamatok margójára. Ezért válhatott mint szemtanú kora érzékletes és egyéni látásmódú megörökítőjévé.

Ki ismeri, olvassa ma Avigdor Hameirit, s nagy tanúságát? Amelyben számot ad magyar és az Izrael előtti (*jivivi*) s majd az izraeli tapasztalatairól – és leginkább e két tapasztalat nagyszerű, s a már említett kívülállóságot megalapozó szintéziséről.

A kívülállóság, a magányosság, a margóra szorultság Hameiri eposzi jelzője is lehetne. Pozíciója, s az azt meghatározó sértett attitűdje védjegye. Ez a szellemi erőterben elhelyezkedés, s a velejáró egzisztenciális helyzet volt egyéni élete szüntelen szenvedéseinek forrása, de ez alapozta meg a szerencsését is. (Ezzel azonban csak a túlvilágon lehetne vigasztalni őt.) Ugyanis a kétgyökerűség gazdagsága, feszültsége, és magánya alapozta meg gondolkodása, műve oly termékeny és oly egyedi különösségét. (Ezt a „szerencsét” a saját életében megélnie csak egy távoli szellemi rokonának, Kertész Imrének sikerült.)

Avigdor Hameiri nevét a mai Magyarországon, néhány embert kivéve, nem ismeri senki. Két-három fiatal, pályáját kezdő kutató, akik Izraelben is töltöttek egy-két szemesztert, beleütköztek a különös „*hungari*” nevébe és sorsába. Hiszen, ami magyar korszakát jellemzi, azt elsodorta, a szellemi műhelyekkel egyetemben, a történelem. (Leginkább a Patai József szerkesztette *Múlt és Jövőben*, s előtte a cionista *Zsidó Szemlében* olvashatóak ennek az Atlantiszként lesüllyedt kornak a fossziliái¹.) A tanulásaival nem szembesülő „mai kocsmá” nem, hogy nem ismeri, de agresszíven nem is akarja (el)ismerni – visszautaló hatállyal sem. Erre utal a csendet megtörő hangsúlyos elutasítás, amellyel Avigdor Hameiri *A daloló máglya* önéletrajz-töredékét a mai Magyarországon fogadták – az egyetlen róla szóló cikk² le „cionista Királyhegyizte” („judeo mórckás” kontextusban), s csalárdul elhallgatja a közönség előtt azt a rengeteg új adatot, ami Ady Endrére, életére és habitusára vonatkozott ebben a tanúságban.

•

Avigdor Hameiri személyiségtörténete tipikus magyar jelenség, s ezen nem változtat, hogy héberül, Palesztinában, s majd Izraelben teljesedett ki – épp ellenkezőleg: csak kidomborítja ezt a jellegét. Útja tipikus magyar zsidó társadalomszociológiai jelenség – azé a jelensége, amely a modern magyar kultúra megteremtése mögött húzódik. Hameirié „csak” annyiban eltérő és egyedi – hogy ez az út egy teljesen más földrajzi, nyelvi, és kulturális környezetbe ágazott el, s ott próbált célhoz vezetni. A modern héber kultúra bölcsője Európában, javarészt Kelet-Európában ringott. Hameiri magányos egyedisége abban állt, hogy a klasszikusok színvonalán ő volt az egyetlen, aki ehhez a nagy kultúrateremtő vállalkozáshoz Magyarországról csatlakozott – tarsolyában a magyar kultúrával.

Avigdor Hameiri pályakezdése a magyar zsidó értelmiség tipikus útját követte. Jesiva tanulmányok legmagasabb szinten, s majd a hagyományos és a modern világ határán húzódó kulcsintézmény és szellemi műhely, a budapesti I. Ferenc József Országos Rabbiképző Intézet érintésével megérkezés a gettófalakon túlra: az úgynevezett egyetemes magyar kultúrába. Ide két csatornán lehetett kijutni: a tudomány, vagy az újságírás révén. Ezt a határátlépést már megtette az előtte színre lépett zsidó értelmiségi nem-

zedék, akik a magyar modernizmust – s ami az irodalomban ezzel majdnem egyet jelentett – Ady Endrét előkészítették, s majd őt magát megcsinálták; és köré tömörülve, egyben magukat is. Az úttörő nemzedék: Kiss József, Heltai Jenő (Theodor Herzl unokaöccse), Makai Emil, szintén rabbiszeminarista, aki héber tudását és költői tehetségét a héber költészet és kultúra magyarba ojtásának szentelte. Vagy: Szép Ernő, Kóbor Tamás – aki e folyamatot *Ki a gettóból* című regényében meg is érzékítette –, Nagy Endre, akinek politikai-irodalmi kabaréja know-how-ját, Hameiri a Szentföldre átültette (*Kum-kum*).

Ama tradicionálissal ellentétben álló, úgynevezett univerzális tér azonban – Magyarországon – szintén zsidó tér volt. Azoknak a zsidóknak a tere, akik ugyan nyugati (mendelssohni) példákat követve, ki akartak szakadni a zsidó tradicionális kultúrából és életmódból. Azonban – szemben Németországgal – nem volt hova hasonlítani, átformálódniuk. A magyar társadalom ugyanis a polgárság hiányában szenvedett még a 20. század elején is, ezért kultúrája (akár társadalmi) feudális jellegű volt – arisztokraták és a középosztály funkcióját ellátó nemesek művelték és fogyasztották; ezen a társadalmi meghatározottságon csak a reformkorban tört át egy-egy népfí, mint Petőfi Sándor és Arany János. Ezért a zsidóságból tömegesen kiáramló zsidó értelmiségiek – alkotók és az alkotásaik befogadói – a feudális és nemesi gyökerű magyar kultúrát „dekonstrukció” útján próbálták megújítani. egyfajta köztes és közvetítői szerepben. A nyugati (elsősorban a német) polgári kultúrák megteremtette eredményeket igyekeztek összefonni a sajátos magyar fejlődés élvonalával. Programjuk azt célozta meg, hogy a Nyugat kihordta kulturális értékeit a magyar nyelvi viszonyokra adaptálják – s e folyamat levezénylésének a cselekvés-sorozatában majd ők is föloldódnak a magyarságban. Ez volt *A Hét*, és a *Nyugat* folyóiratok, s a körük szerveződött író és művész értelmiségiek programja. A hagyományaiból kilépő zsidó értelmiségnek ez a dekonstrukciós stratégiája teljesen egyedi az európai kultúrtörténetben. Ugyanis ez a program és igény a „Kompország”, az Ady Endre-i metaforával leírt helyzetből eredezteti magát: a fölismerésből, hogy a Nyugat és Kelet kultúrkörei között imbolgó Komp-Magyarországot és kultúrát tanácsos lenne kikötni a nyugati parton.

Nyugaton az európai modern kultúrát, már az olasz reneszánsz óta a polgárság és más közép-

osztályok teremtették meg. A zsidók társadalmi elhelyezkedésük folytán ehhez a kész kultúrához és attitűdhez asszimilálódtak. Tehát kialakulásában nem játszottak meghatározó szerepet. Keleten, ahol szintén nem volt polgárság, azonban a zsidóknak nem engedték meg a polgári szerepvállalást, ugyancsak nem játszhattak szerepet a befogadó nemzeti kultúrákban; tehát ezektől teljesen elválasztódva, a zsidók a saját népi, majd magas kultúrájukat kezdték művelni. Ezért lehetett Kelet-Európa a zsidó/héber kultúra megújulásának terepe és bölcsője. Nem véletlen, hogy majd minden alapítója – az egy Avigdor Hameirit leszámítva – innen, a Galiciától Szibériáig húzódó nagy lengyel-orosz zsidó tömbből származott.

A magyar társadalom – még az Osztrák–Magyar Monarchia védernyője alatt, de 1919/1920-tól függetlenségre ítélve, nem fogadta el a magyar zsidó értelmiség dekonstrukciós programját – nem kért egy olyan magyar kultúrából, amelyben jelentős kultúrpolitikai, kultúraszervezői szerepük van a zsidóknak, vagy irodalmi, művészeti kánonjában zsidók is szerepelnek. Ennek az elutasításnak a tapasztalatát – egy sereg más tényezővel egyetemben – a magyar zsidó értelmiség újabb nemzedéke vonta le. Ők, pontosabban: egy avantgárd – cionista – kisebbség már a nemzedéki távolság okán – is - élesebben látták elődeik be nem fogadását, folytonos megalkuvásra kényszerítettségét, s a művészi és emberi színvonalat is folyamatosan rongáló mimikrijeit. Ezért kezdtek egy másfajta dekonstrukciós stratégiába. Ez a másik kísérlet a kultúrák szétszálazása és újraszövése folyamatában azt tartotta irányt mutatónak, hogy megtartja a tradicionális zsidó kultúra progresszív elemeit: például a próféták kritikus attitűdjét, a Biblia és posztbiblikus irodalom ismeretét és fogalomrendszerét, kutatja és fejleszti a héber irodalom örökségét – leginkább a zsidó arany (közép) kor kincseit –, majd ehhez társítja, ehhez vegyíti a modern nyugat-európai művészet, irodalom és tudomány progresszív, beépíthető elemeit. E kulturális dekonstrukció alapköve a héber nyelv tudása és művelése. Az ezen a dekonstrukciós program alapján művelt kultúra mindazt a magyar kultúrát is magának tudta, magába szervítette – amelyet az előző progresszív nemzedék fedezett fel és aktualizált a számára. Ezért tudta alkotóan gazdagítani a *Nyugat* kihordta modernizációs mozgalom a magyar cionista zsidó kultúrát – azt, amely az eljövendő Izrael államának a fundamentumáért is dolgozott. Hiszen ennek a közel-

Avigdor Hameiri Találkozásom Bialikkal

Mikor megtudtam, hogy alkalmam van végre szemtől-szemben megismerni a nagy héber poétát, mintha a forró orosz számum, a pogromok beteg, vérszagos szele csapta volna meg az agyamat. De mikor szemtől-szemben álltam vele a Metropolisban, Bécs egyik legfényesebb hoteljében, s magam előtt láttam jól táplált, zömöktestű kereskedőhöz hasonló alakját, hirtelen eszembe jutott a szegény Pérec Szmolenszkin, aki alig egy félszázaddal előbb a pizkos Zwerggasseban, egy ablak nélküli szobában szerkesztette a modern héber irodalom legharciasabb orgánumát, a Hassachast, s akinek legnehezebb szerkesztői feladata volt: a kéziratot a nyomdába vinni, mert hogy cipője nem volt egészen utca-képes...

Bialik csodálatosan frisskedvű, és típusa annak az író-fajtának, amelyik csak egy forradalmi stádiumát élő irodalomban található. Egy negyvenkét éves gyerek-ember, aki egy diák rajongó, naiv komolyságával beszél a maga mesterségéről. Egyetlen-egy mondatából fel lehet ismerni a „Harag-dalai”-nak mámorosan dühös és a „Tűztekeres”-nek álmodozó szerzőjét. Mikor meglátott, annyira megörült, hogy alig akart beszélni önmagáról.

– Benned – mondta szinte gyerekesen – egyik legszebb álmomat látom megvalósulni. Éreztem, tudtam, hogy a héber renaissance szűknek fogja találni Oroszországot. Hogy egy nagy, világi szintézissé fejlődik, amely az egész góluszi zsidóság lelkét hordja magában. És ami a legbiztosabb, az, hogy mi semmi hatással nem vagyunk rád. Nem is szabad; elvégre te egy áldott országban élsz... De miért vagy olyan sápadt? Nézz meg engem...

Meg is jegyeztem neki, hogy alakja inkább egy börziánér benyomását teszi.

– Az is vagyok: kereskedő-ember. Tudod, hogy jó ideig szénkereskedésből tengődtem. Az mentett meg annak idején az éhségtől... Most már nem panaszkodhatom. Odessa egyik rotációsa az enyém; nyomdatulajdonos vagyok. Két szedővel kezdtem annak idején. De ennek az a titka, hogy könyveimet saját magam adtam ki.

Talmudikus stílusban beszéli a héber nyelvet, félig, szefárd, félig askenázi dialektusban, de tisztán, majdnem zenésen.

Nagyon sok kérdezni valóm lett volna tőle, de ő vállaimra tette mindkét kezét, és kissé szomorúan mondta:

– Nem tudok megbékülni a sápadtságoddal... Miért vagy sápadt? Azt hiszed a költőnek okvetlenül sápadtnak kell lennie?

– Nem hiszem, de az vagyok.
– Én sohase voltam ilyen. Holott sokat éheztem; még pedig nem is egyedül, hanem a feleségemmel együtt... Egy zsidó embernek nem szabad deprimálnak lennie... Ismered Snéur kartársunkat? Olyan, mint egy cédrus. Nem is beszélve Csernichowszkyról... Tudod, mi az az arcodon? Európa... a beteg, a dekadens Európa... Hogy az én verseim is rajta van a dekadencia bélyege? Mondják, de nem igaz.

Nem dekadencia az, legfeljebb láz... Az orosz-zsidó lélek láza... De te Magyarországon élsz... Az nem is lehet még dekadens ország. . .

Azután a magyar irodalomra tért át. Nagyon érdekelte őt, hogy milyen része van a zsidóságnak a magyar irodalom fejlődésében. Felvilágosítottam, mire ő szomorúan rázta a fejét:

– Ej, ej ... *Chaval al deabdin veló mistakebin !* Most képzeld el, ha például Kiss József, Bródy Sándor vagy Molnár Ferenc a héber irodalomnak szentelte volna életét! Ej, ej...

– Elegen tengődünk héber irodalomból náluk nélkül is. – bátorkodtam megjegyezni.

Bialik felpattant:

– Te is így beszélsz? – szolt feddően. – És ha egyelőre tengődnek is! „*En Hakkaðos-baruch-hu mekappéach afilu szechar szicha naab.* (Az Isten még egy szép frázist sem hagy jutalom nélkül.) Senki nálamnál többet nem nélkülözött... És most hála isten ...

– Hány példány fogyott el verseid legújabb kiadásából?

– *Százötvenezer* példány. Persze, azt be kell itt türelemmel várni. A héber olvasóközönség napról-napra szaporodik. És a nemzsidó könyvpiac ma még alig tud rólunk. Hány éves vagy? Huszonhét. Még remélhetsz...

Aztán a legifjabb héber írókról beszélt melegen, nem fontoskodva, de bámulatos lelkesedéssel.

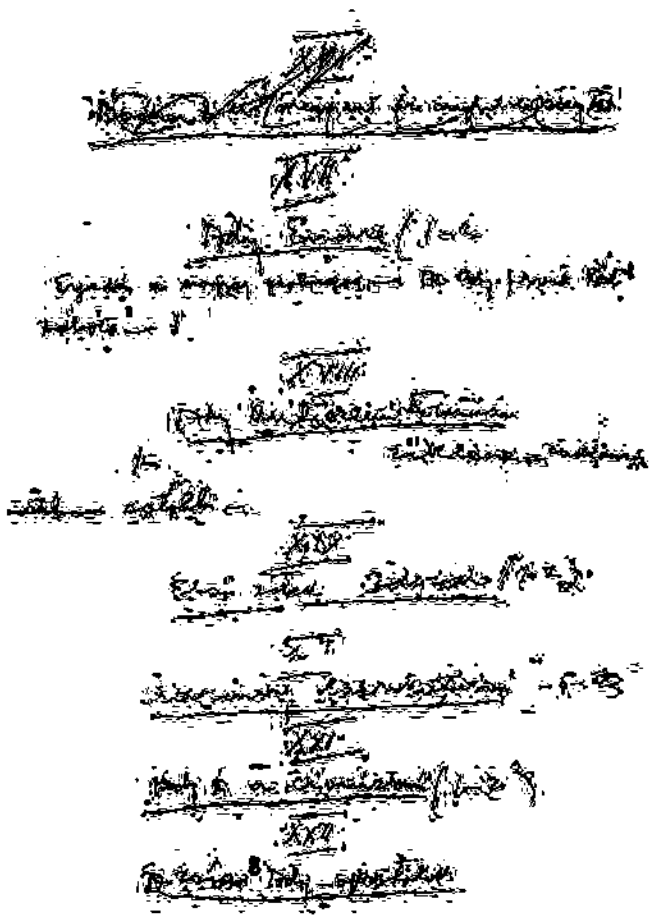
– Valami különös boldogság fog el, szolt elrészekenylve – valahányszor egy-egy új név bukkan elém valamelyik lapban. A gólusz, íme, áldássá látszik válni a számunkra: íróink a héber írásaikba magukkal hozzák a különböző országok, klímák és életviszonyok levegőjét és ebben fölülmúljuk a világ bármelyik irodalmát. És ne felejtse el: most van útban a zsidó dráma... A ghettók falai még csak most engednek, és most vesszük csak észre, milyen zsidó világ van múltófélben. Szeretnék még legalább ötven évig élni. Te boldog lehetsz... A héber irodalom egy piros, új, keleti vérsejt a Nyugat beteg vérkeringésében.

Avigdor Hameiri örökesei és a Gnazim Archívum szíves engedélyével.

keleti országnak az alapjait – noha inkább a politikai, mint a művészeti, irodalmi elemeit – jelentős mértékben Bécsben és Budapesten rakták le. E meglepőnek is tűnő tény mögött a progresszív magyar nacionalizmus, a magyar reformkor tapasztalata és példája, valamint a benne való zsidó részvétel ethosza is dobog. S nem különben a magyar modernizmusé, amelybe a magyar zsidóság legjobb alkotó energiáit fektette. Ez a másfajta dekonstrukciós stratégia a zsidó „reneszánsz” vagy megújulás (fő ideológusa: Martin Buber nevezte ennek) a cionizmus kulturális és politikai mozgalmában bontakozott ki. Szellemi műhelye Magyarországon szintén egy folyóirat munkájában testesült meg, Patai József *Múlt és Jövőjében*, ahol Avigdor Hameiri magyar korszaka javarésze és irodalmi szocializációja lejátszódott – a folyóiratot ő maga nevezte „Alma Materének”,³ amelynek héber korszakában is fő munkatársa maradt. Hameiri részt vett a magyar cionizmus történetének legfontosabb (háttér) intézményének, az 1903-as alapítású *Makkabea*, Zsidó Főiskolai Hallgatók Köre munkájában. (Indulójuknak nem csak a szövegét, de még a zenéjét is ő szerezte.)

Noha a *Nyugat* és az ellenhatására létrejött *Múlt és Jövő* kulturális attitűdje teljesen ellentétes volt – zsidó szempontból az előbbi a halált, a magyarságba belehalást, az utóbbi az életet, a zsidó életet választotta – , de munkatársai (és minden biztonnal olvasói) köre meglepően fedte egymást. Hameiri a *Nyugat*ban ugyan nem publikált (okát jó lenne megtudni, hiszen a „brancs” minden tagjával jó barátságot tartott fent, Ignostust a lap egyik szerkesztőjét is jól ismerte, rendszeresen és sok nosztalgiával idézi is kritikusi attitűdjét), de dolgozott számos magyar liberális újságban. (Ennek az újságírói munkának remek leírását kapjuk *A nagy örület* első fejezeteiben – ezt erősítik meg Bródy Sándor, Szomoró Dezső, Molnár Ferenc hasonló ábrázolásai a budapesti redakciók életéről.) Hameiri az önéletrajzában meg is örökítette a választás kételyeit: magyar vagy héber író legyen-e? Hiszen anyagilag, s elismertségben is jobban járt volna a magyarral – mert ennek az oly különös és rokontalan nyelvnek is volt tízmillió potenciális olvasója, szemben a héber félmilliójával, s az is szanaszét a világban.

Avigdor Hameiri már Magyarországon is kettős gyökérből szívta föl magába a kultúra nedvét. Ő volt az a ritka személy, aki egyaránt otthonos bensőséggel mozgott a zsidó és a magyar univerzumban. Akit mindenhol a legmagasabb

szinten elfogadtak. Tehetségét egyaránt tisztelte Ady Endre, Szilágyi Géza (aki nemcsak Adyra befolyást gyakorló költő volt, hanem az *Újság* nagyhatalmú szerkesztője, aki őt 1913-ban Bécsbe küldte, hogy tudósítson a Héber kongresszusról), Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső (a modern magyar irodalom klasszikusai), vagy Patai József, Bacher Vilmos és Blau Lajos, a zsidó tudományosság világhírű és -színvonalú képviselői. Ilyenfajta beágyazottságot például Bialik és Csernihovszki, vagy akár a később Nobel-díjas Saj Agnon esetében elképzelni is teljesen lehetetlen.

Az első héber nyelvű bestseller, *A nagy örület*, (és folytatása: *A pokol fenekén*) az első világháborús önéletrajz, riportázs – fikciós formában elmesélve – a magyar valóság a magyar kultúra legmélyebb ismeretéről, és elsajátításáról tanúskodik. Nemcsak az ábrázolás tartalmában, de a műfajában is – a valóságnak ebben a fikciós formában történő feldolgozásában a szépírói színvonalú magyar újságírás legjobb hagyományai érvényesülnek – , amely a sajátos magyar iroda-

lomfejlődés okán az újságírásból bontotta ki a magyar prózairodalmat. Ez a sok héber kiadást megélt könyv egy nagy magyar, vagy inkább: monarchia-regény (mint Robert Musil, Joseph Roth, vagy Stefan Zweig vele oly rokon művei). S benne, a Habsburg Birodalom árnyékában a magyar és zsidó együttélés regénye. Egy viszony regénye. (A héber olvasóknak ugyanakkor, még a tudós lábjegyzetek ellenére is⁴, „csak” egy jól megírt háborús történet, remek figurákkal, s persze az antiszemitizmus természetének még ma is újszerű – és egyetemes ábrázolásával.) Hameiri nagy mélységelességekkel érzékítette meg a magyar társadalom paramétereit és szereplőit. Ebben valószínűleg nagy segítségére volt, hogy egyszerre belülről és kívülről látta ezt a világot, s megvoltak hozzá a maga érzékeny azonosulási felületei. Ez vezette a regény idején jóval kívül eső tragikus jövő és végkifejlete megsejtésére is. E korai *non fiction* ítéletére a szerző egzisztenciális választása tette ki a pontot – nevezetesen, hogy a hadifogságból nem tért vissza szülőhazájába és kultúrájába, hanem egy olyan földet választott írói és egzisztenciális élete színteréül, amely még nem volt ország, sem állam. Csak egy évezredes, magában a héber kultúra kontinuitásában élő álmom, amely Theodor Herzl fellépése óta, javarészt írástudók (írók, újságírók) politikai természetű álmává vált – így Hameirié is. Egy (*haluc*) nemzedéké, akik azt tűzték ki maguk elé életcélul, hogy az álmat valóra váltsák.

Hameirinél senki nem érkezett jobb pillanatra a Szentföldre, 1921-ben, és jobb kondíciókkal: a héber nyelv és kultúra teljes birtokában, s a későbbi Izrael éppen kialakuló kulturális és politikai establishmentjébe mélyen beágyazottan. Sorsa mégis a magány, az elhallgatottság maradt – mégha ezt a magányt, így utólag, oly termékenynek is ítéljük.

Ugyanis a mai Izraelben is – a mindenütt kevés emberből álló „szakmát” kivéve – teljesen elfelejtették a nevét. Kikopott a köztudatból, s noha éneklik híres *Pivat Har ha cofim* című zsoldárszerű dalát, s emlékeznek mint fogalomra a *Kum-kum-ra* (teaforraló), az első héber nyelvű szatirikus színházra, de többnyire anélkül, hogy nevét hozzá kötnék. A jeruzsálemi Héber Egyetem botanikus kertjében van csak egy kis ösvény elnevezve róla, emléktáblák, utcák, monográfiák, doktori értékezések (ha igen, elenyésző számban) nem hirdetik emlékét.

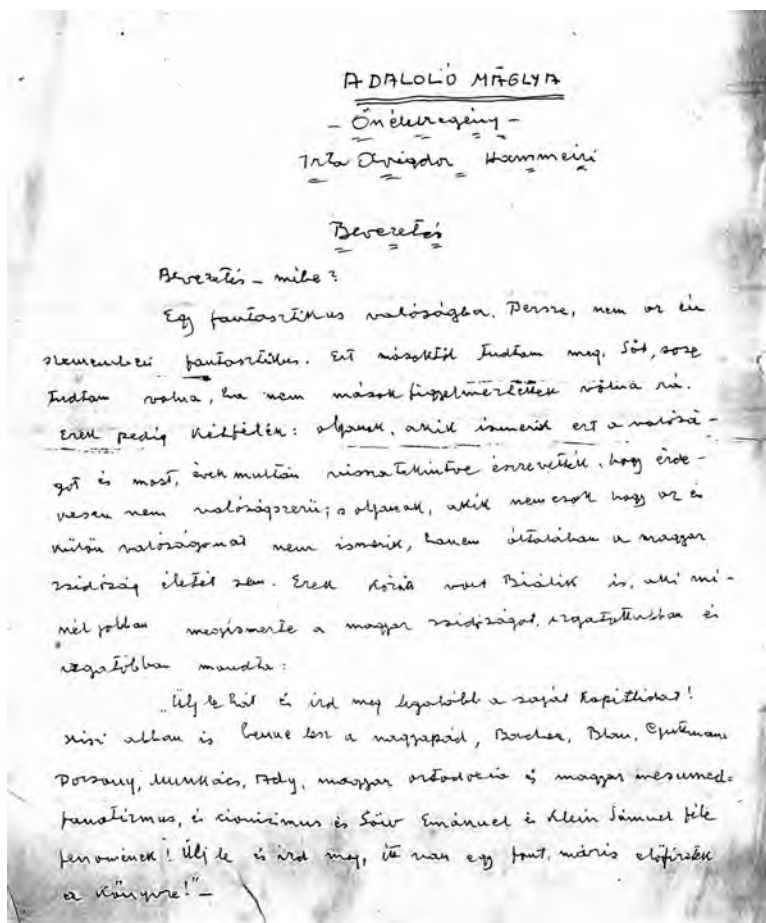
Pedig, amennyire ezt érzékelem: teljesítménye alapján közvetlenül Bialik és Csernihovszki, s a

szintén nem kellően méltányolt Uri Cvi Grinberg mellett ott a helye az új héber irodalom kánonjában. Az ő életművének és tapasztalatának – és ennek összegzésének: a közel ötszáz oldalra terjedő, magyar nyelven írt önéletrajzának a megjelentetése, s annak alapján életműve újratárgyalása, s mindenek előtt a megismerése a legtöbb haszonnal a mai Izraelben járna. Hiszen az elindulásának olyan gyökerét, kritikáját mutatja be, amely éppen ma lenne aktuális. A maga eredetiségében, önreflexiók elemzése során megismerni a közhelyszerű (ezért komolyan nem vett) jelenséget, hogy Izrael szellemi fogantatása Magyarországon történt: Teodor Herzl, Max Nordau, vagy előtte Natonek József, Akiva Schlesinger és Petah Tikva alapítói szülőföldjén. Lehet a „leggyengébb láncszem” alapon ott, ahol a cionista mozgalom a leggyengébb volt. (Noha ezt a közhelyes igazságot is érdemes lenne felülvizsgálni.) Hiszen a mai izraeli kultúra is – átesve a születése után leegyszerűsítő gyermekbetegségeken – lázasan keresi a maga dekonstrukcióját és benne sokszálú eredetét. Túl a meglepő

módon az orosz-szocialista kulturkampfra hajazó mesterséges mítoszain. Erőre és virágzásra kapva, most éppen annak a korszakát éli, vagy kellene élnie, hogy minél több szálat, tapasztalatot szőjön sokszínű és sok kihívásnak megfelelői kénytelen szövetébe.

S Magyarországon? Ilyen más nyelven, más kultúrában kibontott magyarság-státusz nem létezik. Igaz ugyan, hogy a *soá* után elindult egy szomorú folyamat azzal, hogy a hazájukból elüldözött zsidók nem csak hazát, de nyelvet is váltottak – noha tapasztalatot nem. (Például Bruck Edit, a Pressburger testvérek olaszul, Elie Wiesel franciául dolgozták fel a *soá*-tapasztalataikat.) Azonban ez nem hasonlítható Avigdor Hameiri klasszikus elhelyezkedésével – amelynek nem volt köze a *soá*hoz – ahogy Izrael és kultúrája is attól függetlenül, noha nem attól árnyalatlanul alakult ki. Bialik, Csernihovszki, Zsabotinszki sem része az orosz irodalmi köztudatnak, ahogy Martin Buber és Gershom Scholem azonban része a németének. Éppen ez a példa bizonyítja, hogy a mai magyar irodalmi köztudatnak megérné felfedeznie Avigdor Hameirit. Ugyan más műfajokban, de egy nívón áll Buberrel és Scholemmel, s abban pedig egy velük, hogy szülőhelyéről hozott műveltséggel és habitussal járult hozzá a zsidó/izraeli kultúra építéséhez. Tanulságos lenne megvizsgálni önépítő jelleggel: mi az, ami magyar földről egy más kultúrára is termékeny hatást gyakorolt? Erre csak Hameiri személye és életműve nyújt alkalmat. Hameiri látása: oly kivételes zsidó/héber nézete a magyar történelemtől, irodalomtól, s annak közelről ismert alakjairól eddig rejtett ismerettel gazdagítaná a magyar kultúrát önmagáról, különösen a magyar zsidó neuralgikus kapcsolatrendszer oldaláról. Erről csak Pap Károly és Komlós Aladár részéről érkezett híradás – jóval későbből, s már a *soá* árnyékából. Hameiri azonban az eredet forrásánál, ama *Korrobortánc* leghevesebb, legönfledtebb bokázása közben figyelhetette meg a viszony kialakulását – Ady Endre lábainál, s majd az I. világháború lövészárkaiban, ahol megtörtént a magyar zsidó viszony „végzetes szakadása”, amelyet ő örökített meg legelőször és máig fölül nem múlt mélységben.

S persze megérné megismernie az egész világnak is ezt a nagy magyar író, és oly egyedien különös tapasztalatközvetítőt – Molnár Ferenc, Bíró Lajos, Arthur Koestler (aki jó barátja, sőt: kollégája is volt), Lengyel Menyhért író társát – az ő köpönyegéből is előbújt (első könyveit ő

fordította magyarról héberre) Mikes György és Efraim Kishon neve és műve mellett, akiket szárnyára kapott a világhír.

•
Akárcsak az írói befogadásnak, amelyet igen sok szubjektív és objektív elem formál, Hameiri egyéniségének is megvannak az objektív elemei: például a Budapesten szocializálódott bohémsége (lásd *A nagy örület* indításának mulató jeleneit, amelyhez csak később nőtt fel, a puritán, s csak az ötvenes évektől világvárosiasodó Tel-Aviv.) Meghatározóbb elem, a Bibliából, egyenesen a prófétáktól származik: a hajthatatlan, makacs igazsághoz való ragaszkodása; pontosabban ahhoz, amit ő tartott annak. Ahogy az önéletrajzában a legmagasabb etikai polcra emelt nagyapja szájába adva – a maga életéről is prófeciát mondva:

„Tudtam, hogy nem jó szemmel nézi, hogy 'költőnek' készülök. Szerinte zsidónak nem szabad költőnek lennie, zsidó csak próféta lehet, és mint-hogy csak a próféta egyszeri, egyetlen jelenség volt az Ember történetében (ezt a mai logikai készletemmel magyarázom) – mint egy hiberbolikus pályájú kométa -, tehát a zsidó ember ne legyen költő. Az ő szavaival: 'Ne építsen zsidó málterral Szinaj hegyet, hogy egy bikanyakú basszus tölcserrel új Tizparancsolatot dörögjön róla.'

Mégis megmutattam az elmúlt két éven keresztül írott verseimet. [...] Hát kölkök, látom, hogy segíteni már nem lehet rajtad. Ezek a versek tetszeni fognak, s ha első leközölt versed a szemed elé kerül, nincs az a hatalom, amely visszatartatna téged a máglyától. Mert odavisz az utad. Nem lesz ember, aki egy falat kenyeret adjon majd, de akadnak olyanok, akik a legszebb rózsafájukat kivágják, hogy égő máglyádra rakják. Az egyik nyíltan, a másik titokban. Olyan is lesz, aki azt hangoztatja majd: olyan szépen dalol a tűzben, hogy kár lenne kioltani.”⁵

A messiási kor vajúdásában formálódó harmadik zsidó államalapítás kora tele volt ideológiai és más praktikus, politikai buktatókkal. Az Izrael megszervező – javarészt humán értelmiségiekből álló ideológia-hordozóknak és -értvényesítőknak sokféle, folyton változó szempontoknak kellett megfelelniük. Ezt az elvárásrendszert egy erős karakterrel rendelkező művész nem viselhette el. S Hameiri – enyhén szólva – nem volt „ügyes”, „diplomatikus”, hogy ezeket a sok fi-

gyelmet és hajlékonyságot követelő buktatókat kikerülje. Hiszen ő csak az esztétikum hatalmát és igazságát (Lukács Györgyöt is sokszor idézi az önéletrajzban), s a próféták hitét ismerte el. Személyisége a bohémság és fanatikusság különös elegyéből keveredett ki – ilyen színes kettősséghez csak a jesivákban és az Ady borozó asztala mellett eltöltött évekkkel lehet jutni.

Ez a fajta kettősség jelenítette meg a Szentföldön a „magyarságot” is. Ebben különbözik a magyar zsidó értelmiségi az orosz-lengyel-litván-galíciai tömb zsidó értelmiségijétől. Szabadabb és műveltebb világból jöttek. Polgárként, vagy inkább: a polgár pozíciójából – mely funkciót szinte társak nélkül töltötték be szülőhazájukban – anélkül, hogy ez, mint Nyugat-Európában: sok generáción keresztül, szervesen fejlődött volna ki bennük. Ezért lett más a fellépése, kommunikációs készsége, műveltségi apparátusa, és mindennek következtében ez irányította eltérő tájékozódási szempontrendszerét a politikában is. Ha lehetne találni rokonságot erre az attitűdre, azt a német zsidóknál kellene keresni, de azok – hasonlóan a magyarokhoz – csak tudósokat, s nem népvezér politikusokat és költőket hoztak a megalakuló Izraelbe. A magyar másságon kívül, amely önmaga is egyfajta magányra ítéltséget jelent, Hameirit a tehetsége még jobban elkülönítette. Ugyanis a magyarok közül Hameiri egyedül állt az isten adta képességeivel. A magyar zsidóság héber nyelvhez kötődő tudóst nem egyet adott Izraelnek, természettudóst pedig számolatlanul, még Nobel-díjast is (Avram Hersko, 2004); de héber költőt a klasszikus korban csak őt. (Utána is csak egyet, Itámár Jáoz-Kesztet, aki hozzá hasonlóan sokat tett, a magyar irodalom héber nyelvre ültetéséért.) Ezért az Izraelben sokat emlegetett „magyar maffia” (érdekes lenne utánajárni a kifejezés eredetének és tartalmának) nem tudta *lobbiként* érvényesíteni a maga érdekérvényesítő akaratát. A magyarok, s vele magyarságuk színe, karaktere – mivel, hogy ilyen szinten csak egy volt belőlük – nem kerülhettek be a formálódó irodalmi kánonba. (S mindezzel nem összefüggés nélkül: a politikaiba sem.) S ekként, az az egyként, az egyedüli, akinek ez kijárt volna: Avigdor Hameiri sem. Ami nem csak azért kár, mert egy nagy író művei sülyyedtek el egy nem nagy múltat magáé-
nak tudó nemzeti emlékezetben, hanem azért is, mert mindaz a progresszivitás – tudásban, nézetben, színvonalban –, amelyet a magyar modern klasszikus nemzedékből Hameiri magával hozott

a Szentföldre, nem hatotta át az izraeli kultúrát. (Leszámítva a magyar fül számára oly egyértelműen fölismerhető Ágai Adolf - Karinthy Frigyes alapozású, hétről hétre virágzó, nagyszerű izraeli humort: nemcsak remek jelenetírókat, „stand up”-istákat és színészeket, de azt a közönséget is, aki ezzel a humorral viseli el a csöp-pet sem humoros, folyamatosan fenyegetett mai izraeli történelmet. Az „Erec nehederet” vagy a „Tchok ha avoda” hétről-hétre jelentkező humoros műsorokban, ahol a hét politikai és társadalmi eseményeit oldják fel humorban, Nagy Endre, Karinthy Frigyes, Kellér Dezső és még vagy száz hasonló humorú magyar zsidó szemlélete munkál, akik Hamierin és Kishonon keresztül az egyik legéletbevágóbb túlélési csomaggal látták el a mai Izraelt.)

Lehetséges recepció-, kánon-kiigazítás posztumusz módon? Nem illik reménykedni benne. Ugyanis hiányzik hozzá a társadalmi háttér. Magyarországon nincs elég zsidó hozzá, Izraelben pedig nincs elég magyar. Azonban ez nem ment fel a felelősség alól, hogy ne tegyünk meg mindent, azért, hogy ezt a „véletlenül” előkerült örökséget közkinccsé tegyük, megosszuk ezt az oly kivételes és aktuális tapasztalatot.

Hiszen idáig is arról beszéltünk. A nagy önéletrajzi munkáról, amelyet a szerencsés véletlen (?), mint korábban Komlós Aladár 1977-ig pincében kallódó kéziratát⁶, ismét a kezembe sodorta. Ugyanis ennek az önéletrajznak a leitmotívja az elmagányosító és oly különössé kristályosító másság. Ez a folytonos magány és keserűség hordta ki a nagy tapasztalatot, s nem különben a hit, amely értelmet, gerincet és tűrőképességet adott Avigdor Hameirinek – minden sorsbukatója ellenére.

A 90-es évek elején, David Giladitól⁷ (Szilágyosomlyó. 1909 – 2009, Tel Aviv), nekem jó barátom s a *Múlt és Jövő* is, kaptam egy 70 oldalnyi, átütő papíron sűrűn gépelt kéziratot (harmad-, vagy negyedpéldány lehetett). Neki ezt maga a szerző, Avigdor Hameiri nyújtotta át azzal, hogy ha egyszer lehetősége lesz rá, jelentesse meg – s most ő ezennel ezt a feladatot és örökséget rám testálja. A kézirat nem volt elég hosszú egy könyvhöz (akkor nem is adtunk még ki könyveket), folyóiratközlésnek azonban annál inkább. Egy negyedéves folyóirat szerkezete és ritmusa nem bír el folytatásokat. Ezért csak egy fejezetét közöltem: az Ady Endrével való éjszakai kocsi-

kázás fejezete passzolt a „Budapest” számunkba⁸ – azt hittem (kezdetén jártam e röggös pályának), hogy „beszakad az asztal” egy ilyen tényekben és felfogásban ennyire újszerű Ady Endrével foglalkozó, s róla sereg új elemet felvonultató publikáció alatt.

A disszertációmban (a magam iskoláiban) előrehaladva, fokozatosan bontakozott ki a régi *Múlt és Jövő* hasábjairól Avigdor Hameirinek, a nagyszerű költőnek, írónak, publicistának a személyisége. S a *Sifriat Leumi*-ban a kezembe került a *Hasigaon bagadol* (A nagy örület) (eleddig) egyetlen meglelt magyar nyelvű változata is, amelyet Hameiri ajándékozott (milyen bölcs, nyomot hagyó szándékkal) a könyvtárnak. Az Ady-barátság története, a magyar cionista mozgalom kezdetének rajza, a budapesti Rabbiszeminárium professzorainak és diákjainak a jellemzése, vagy ama „végzetes szakadás”, s a magyar zsidó értelmiség kialakulása forrásvidékének, a jesiváknak a bemutatása – az olvasóinál egy leckével elébb járó szerkesztő számára az egzotikus, színes történetek és életképek átváltoztak ritka értékű, elsődleges történelmi forrásokká.

S közben vártam, hogy a némileg erőltetett szerencse a kezembe adja a töredék folytatását, amely ráadásul a legérdekesítőbb pillanatban szakadt félbe. A szerencse azonban ezúttal váratott magára. A szöveget kár lett volna tovább rejtegetni a nyilvánosság előtt. Úgy kerekítettem belőle kötetet, hogy összegyűjtöttem Hameiri összes, 1916-ig, fogságba eséséig a magyar zsidó sajtóban megjelent verseit, novelláit és publicisztikáit – mindazt, amiről majdnem teljes bizonyossággal megállapítható volt, hogy magyarul írta. Ehhez még hozzátettem Alon Rachamimov fiatal izraeli történész „Kollektív önmeghatározás és az osztrák–magyar zsidók. Avigdor Hameiri, 1914-1918” című tanulmányát, valamint mindazt, amit addig róla megtudtam magam is esszébe öntöttem „Avigdor Hameiri magyar és Ady-évei” címmel. Itt meséltem el azt a történetet, amit mind David Giladitól, s mind a később szintén személyesen megismert Schön Dezsőtől (az *Új Kelet* felelős szerkesztőjétől) e kézirat történetéről megtudtam. Nevezetesen azt, hogy Hameiri az *Új Kelet* felkérésére fogott önéletrajzához, amelyet hetente tárca formában írt, s minden pénteken személyesen vitt el a főszerkesztő, Marton Ernő lakására. Ott kapott egy kupica pálinkát, kért még egyet, kettőt – leheveredett a díványra, aludt néhány órácskát, majd ott ragadt sabszra. Ez így ment hétről-hétre, s hogy a fő-

szerkesztő megmentse a hétvégi ünnepet, beresztette az emlékezésfolyamot. Kegyesen azt füllentve, hogy az olvasók kérésére kell így tennie, mert nem bírják elviselni az ortodox zsidó asszonyokat, akik a Kárpátok alján szőrén ülik meg a lovat, s a szerző szerelmi történetét egy apácával. Magam meg is intettem a kollégát: „Lám, ez is a szerkesztő felelőssége. Csak még kibírt volna négy-öt elrontott sabeszt, míg eljutottunk volna a történetben legalább az első világháború kirobbanásáig. Hiszen annak már megvan a világirodalmi szintű dokumentációja, a *Havigaon Hagađol*, A nagy örület című háborús regényben.”

Azonban a sors mégis a kezembe juttatta a folytatást. És ehhez *A đaloló máglya* könyvtöredéken keresztül vezetett az út. Leginkább azért, mert ez volt az utolsó *Múlt és Jövő* könyv, amit felejtethetlen mesterem és barátom Ezra Fleischer, már küzdve a halálos kórral, még kezébe kapott. Utolsó telefonbeszélgetésünk alkalmával (megbeszélt találkozásunkat lemondta: nem akarta, hogy fizikai állapotának emléke megrögződjön bennem) az mondta, hogy végrendeletül hagyja rám, hogy tegyek meg mindent Hameiri nevének föltámasztásáért – nemcsak Magyarországon, hanem Izraelben is. (Tagja volt a bizottságnak, amely igen későn, nem sokkal halála előtt az *Izrael-đját* megszavazta neki, 1968-ban.) A Jeruzsálemi könyvvásáron (2007-ben) megismertem Hameiri egyik unokáját, Joni Shapirát e könyv révén, akitől rengeteg információt kaptam nagyapjáról, s akivel együtt dolgozunk a szétszórt hagyatéék felkutatásán. Az Ezra Fleischertől kapott lendületet hagyományoztam tovább – egy magyar témájú egyetemi szemináriumon keresztül⁹ a magyar (komáromi) származású költő és festő Miriam Neigernek – aki eldöntötte, hogy a Ph.D.-jét Hameiri korai héber költészetéről írja – arról a korszakáról, amelyben erőteljesebben érvényesül a magyar hatás. Ebben tudja kamatoztatni magyar nyelvtudását. Én javasoltam neki, hogy nézze át a rávonatkozó anyagot a Genazim nevű archívumban (a PIM-hez hasonló izraeli intézményben), ahol Alon Rachamimovtól tudtam, hogy ott őrzik katalogizált kéziratokat hagyatéka javát – s tőle azt is tudtam, hogy ebben csak héberül írt anyag van, magyart hiába is keresnék.

S a csoda megtörtént. 2009 júliusában Miriam Neiger felhívott, hogy gyanúsán vastagnak találta az ugyancsak *A đaloló máglya* (*Hamoked, baran*) című verseskötetének „file”-ját; kikérte – és ott egy magyar kéziratot talált. Ez részben meg-

egyeznek az általam kiadott kötetével, de ő jóval hosszabbnak ítéli, talán ott lesz az általam, oly annyira reklamált folytatás.

Amikor leutaztam Tel-Avivba az Írószövetség székházában lévő *Gnazim* archívumba (mely azóta elköltözött, mert a Kaplan utcai ingatlan közben túl drága körzette avanzsálódott, hogy ott irodalmi ügyek bonyolódjanak) s a kedves és segítőkész munkatársak kihozták a kért kéziratcsomót, ritka, az életemben csak a Komlós-kézirat előkerülése során érzett megrendültség kerített hatalmába. Az üzenet, az Atlantisz-világ küldötte kibukkant a habokból. A saját szemem előtt. Talán ő (s vele én is) visszakerülhetünk még erre a világra, ha jól egymásba kapaszkodunk.

•

A tel-avivi Gnazim archívumban *A đaloló máglya* aktája tartalmaz egy több mint ötszáz oldalas, eredeti kéziratot. Valamint a kézirat második részének (*Iker testvérek*) gépelt változatát, sok szerzői és szerkesztői húzással, megjegyzéssel. Valamint a kézirat sorsával kapcsolatos feljegyzéseket. (Végignézve más dossziékat, egyelőre csak egy olyant találtam, amelyben mindenféle magyar levél, feljegyzés és kisnyomtatvány volt – amelyet feltehetően magyarul tudó munkatárs hiányában nem katalogizáltak. Ezt a szívességet megtettem, s majd a maguk helyén ezekről az anyagokról beszámolok.)

A belső szövegből föl-föl sejlik a titok, hogy miért is magyarul született ez a kézirat és mikor (1953-ban). A legtisztábban ez az idézet mondja el, bár a szöveg szövegében sokszor visszatér a beszélő és élménye viszonyából keletkezett irodalom – valóság- és irodalmi értéke, az emlékezés természete és funkciói fölötti elmélkedés.

„Ez az írás nem napló. Sose vezettem naplót. A mai napig se vagyok tisztában azoknak a közéleti embereknek a pszichológiájával, akik naplót vezetnek. A kivételes nagyságok eme hallatlanul türelmes betűvetésében megtaláltam a kulcsot: az életük egyetlen monómánia körül forog, sőt a mások életét is a saját fixa ideájuk planetáriumának tekintik. Ilyen volt például Herzl, akinek egész valósága egyetlenegy fénypont felé száguldott: a zsidó állam felé. Herzl naplója azonban csupán a tökéletesen öntudatos idea-űzők példája, akik már nem is hiszik a céljukat, hanem *tudják* azt. Herzlre már nem is alkalmazható az a bizonyos sajnálkozó részvétmondás: Kár, hogy nem érhet-

te meg ideája megvalósítását. Ő látta. Minden részletével, negatívumaival együtt. Egyenesen el-
képesztő, mennyire látta. Másik példa: Szenes
Anikó az öntudatlan idea-űző példája. Anikó
– mint később ki fog tűnni – nem volt teljesen
tisztába azzal, mit akar. Ha ő maga tudta volna,
tudták volna mások is, akik életében olvasták
naplóját. Vagy akik lelki dolgairól beszélgettek
vele, mint például én. E kettő pozitív példája a
naplóiíróknak. Vannak a nagyvilágban is példák
erre, de e percben lusta vagyok foglalkozni velük.
S vannak negatív példák is. Ezek a nárcisz-típu-
sok, az önszerelmesek, akiknek naplói hazugsá-
gokkal vannak tele, mert tulajdonképpen nem is
saját maguknak írják, hanem abban a remény-
ben, hogy azt mások is olvassák majd. Ilyenek a
nagy kurtizánok, táncosnők, művészek stb. Nap-
lóiírásuk célja exhibicionizmus, mintegy meztele-
nül mutogatják magukat, abban a tudatban, hogy
aktjuk gyönyörű, tökéletes. De nem céloim itt tan-
ulmányt írni erről a sokrétű írásfajról, csak meg-
akarom különböztetni az önéletrajztól, melyek
szintén igen sokfélék: exhibicionista, mazochisz-
tikus (Kassák Lajos), affektáló, keresetten pózos
(Koestler), önvédelmi stb. – de emlékezetből való
írás. Nekem például sose jutott volna eszembe
önéletrajzot írni, ha két-három barátom – köztük
Patai is – nem ösztökéltek volna rá. (Patai fel is
ajánlotta négy napilapnak, de egyiknek se kellett,
– Marton Ernő pedig egyszerűen megrendelte
nálam.)

Miért e magyarázat? Mert vannak az író életében
olyan dolgok, amelyek megírására igen nagy
szüksége van, és csakis ebben a formában írhatja
meg. Ilyen példának okáért, az írónak az emberek-
től való szenvedése, melyre általában úgy szoktak
reagálni: üldözési mánia. Mert külön tehetség
kell a mások szenvedéseinek meglátásához, vagy
még inkább a másokról írt sértések észreveszé-
hez. Legjobb esetben azt mondják: túl érzékeny!
– Héjjas Iván, a hírhedt magyar szadista, az úgy-
nevezett 'független magyar bíróság' előtt így nyi-
latkozott: 'Hogy ezek a zsidók milyen érzéke-
nyek?! Ha az ember szivarparázzsal megnyomja
a karjukat, úgy visítanak, mint a szúrt disznók!'
A szenvedés legalább objektív."

Egyelőre csak magának a felfedezésnek a leg-
szárazabb adatait szeretném közhírré tenni. A kéz-
irat megtisztítása, feldolgozása, apparátussal el-
látása – mind a magyar, s mind az izraeli olva-
sóra tekintettel – alapos munkát kíván. (Az itt
közölt, számunk témájához kapcsolódó mutat-

vány-fejezetet sem végeztük még el az azt meg-
illető tudományos munkát.)

A *daloló máglya* első könyve, szóról szóra meg-
egyezik a *Múlt és Jövő* kiadványával, ami egy gép-
írat harmadik, negyedik példánya lehetett. Eb-
ből az archívumban csak az eredeti kézirat ma-
radt fent – amely azonban néhány fejezettel
bővebb, ami hozzánk eljutott – poétikailag pedig
így kerek. Ugyanis végre találkozhatni a legiz-
galmasabb részekkel, azokkal, amelyek elmara-
dásáért oly bosszús voltam. Ugyanis folytatódik
az Ady-regény: az élmény tovább boncolása és
mesélése. Egészen a vele történt szakításig – ter-
mészetesen zsidó okokból. Ugyanakkor ez az
Ady-bánat tette elviselhetetlenné életét Buda-
pesten – egy városban élni, s nem barátkozni
vele – ez hajtja Pécsre, ahol az ottani rövid életű
liberális lap, a *Pécsi Hírlap* munkatársa lesz. Ezek
után kalandos berlini csavargásai következnek a
modern kor éppen kialakuló új Párizsában, majd
az 1913-as bécsi Héber és Cionista Kongresszus
leírása következik. Az utolsó fejezet Freud sze-
mélyével és hatásával foglalkozik – szintén az
eredeti Freud-előadások élményei tükrében.

A hiányzó fejezetek a következők:

*Ady antiizemilizmusa (Zikcene – Zakcene); Első
esték Adyval; Karinty karikatúrái; Ady és a cioniz-
mus; A zsidó Ady-apostolok; A Duk-Duk affér; Pokol
a mennyországban; Fégele Grin; Max Reinhardt tö-
megvonzása; Első héber verseskötetem; A cionista
kongresszuson; Freud; Máglya fűtők* (ahol az indu-
lás máglya-motívuma visszatér.)

Az első könyv így zárul: „Kitört a háború.
Azonnal jelentkeztem önként. Nem hősiességből.”

Majd a szerző által áthúzva, de bennünket na-
gyon is eligazítóan:

„A háborúról egy egész kis könyvtárat írtam
össze. Az egész írógárdából egyetlen egy sem
vett részt a háborúban, tehát egyetlen verset sem
írtak a frontból a frontról. Hogy is mondta Bia-
lik? Melyik héber író lett volna bolond a hábo-
rúba menni, amikor ott lőnek.

Aki azt elkívánná tőlem, hogy a háború és az
orosz fogságról írt könyveimnek, akár rövid tar-
talmát adjam itt, az nem tudja, hogy vannak
olyan szenvedések, amelyekre az ember undor-
ral emlékszik, ez az embertől elszennvedett kínok,
ha saját magad voltál az áldozatuk. Mazochista
nem vagyok, s nem akarok a szadistáknak élvezet-
et nyújtani. Tehát ugrok egy nagyot Odesszá-
ból egyenesen Tel-Avivba.”

És a következő mondattal kezdődik a folytatás:
„Hazajöttem.

Mikor a hajó felcsúszott a horizontra és megláttam Palesztina földsávját, melegem lett a szívem körül. – Szentimentalizmus? Na és? – Az élet legszebb, legjobb, legszentebb jelensége a gyermek szoptatása, szentimentális, a legszentimentálisabb fenomén ezen a földön. A patológus bornírság legvilágosabb jele, ha ez a látvány valakit nem hat meg.

Amikor egyre közelebb érkeztünk a parthoz, valaki elkiáltotta magát: nini, repülő halak! Még sose láttam repülő halat, de nem néztem oda. Az arab mecsetet néztem. Pedig azt már láttam, nem is egyet. Hajónk éppen Konstantinápolyból jött.

Mikor az arab parti munkás a csónakból a hátán a partra cipelt – szerelmesen, szorosán átöleltem a nyakát. Rég nem látott testvérem.

Lábam a fövenypartot érte, és körülnéztem, nem látja-e valaki, leejtettem zsebkendőmet, azal együtt felmarkoltam a nedves homokot – s mintha csak arcomat törölném, szájamhoz szorítottam a homokgöngyöt.”

A két földrész és világ között az I. világháború húzódik, amelyet a háborús témájú novellásköte-
tekn kívül a magyarul is olvasható *A nagy örület*, majd a fogság regénye. a *Be Gebenom sel mata* (A pokol fenekén), valamint a forradalmi Oroszországban csetlését-botlását megörökítő *Bein ha sniaim ha Ben Adam* (Az ember fogai között) örökítette meg.

Ez az *Iker-testvérek* című második rész 1921-től örökíti meg az életét, s vele az állammá fejlődő Palesztinát és héber kultúráját – egészen az ötvenes évek végéig, amikor a nonfiction anyag fikciós szerkezete – mint egy rím – elnyeri lezárását: maga is nagyapa lesz. A leglétebemarkolóbban demonstrálódik, hogy meggyökerezett választott hazája földjén. Ebben a második könyvben is vannak Magyarországon játszódó fejezetek, amelyekben 1930- és 1932-es hazatérését, s előadókörútjait örökíti meg – ezúttal már nem csak zsidó, hanem palesztinai halucéreltmiségi szemüvegén keresztül.

Az önéletrajz második könyve minden bizony-
nyal az izraeli olvasóközönségnek érdekesebb – hiszen Ady Endre, vagy a *Nyugat*-nemzedék története igazán csak a magyar kultúrába beágyazottaknak nyújt teljes értelmezési lehetőséget. Ugyanígy Hameiri másik főhőse, Hajim Bialik pedig az izraeli kultúrában születetteknek – akiről nem csak több külön fejezet szól, de Adyval párban – az ő alakja, véleménye, mint egy megkettőzött apafiguráé, végig a Hameiri élete fölött (alatt?) lebeg. Ezen kívül ma már megannyi név, fogalom került itt egyéni színekkel megfestésre:

Ben Jehuda, Ahad Ha'am, Meir Dizengoff, Boris Satz, Rav Kuk, Zév Zsabotinszki, Menahem Ussishkin, vagy ha csak egy órás beszélgetésük pompás rajzával és szellemdús társalgásuk krónikájával: Albert Einsteiné. Megelevenednek Hameiri teremtményei is: *A Kum-Kum* szatirikus színház, s a *Lev Hadav* (Új szív) és a *Ha Mahar* (A holnap – ugye milyen véletlen?) című folyóiratok, amelyek anyagát – legalább a magyar művek fordításai okán is – egyszer érdemes lenne összegereblyézni. A héber irodalom korai lapjai szintén teret kapnak – a *Doar hajom*, *Davar*, *Hacefira*, *Ha Tkufa* és a *Haaretz*, valamint a színházak, mindenekelőtt a *Habima* és a *Ha Olám* is megjelenik – a maguk harcaival, intrikáival és atmoszférájukkal együtt. Persze mindezen átszűrődik a főszereplő roppant világirodalmi és filozófiai műveltsége, eredeti gondolatai, valamint keserű és dezillúziós iróniája és éles kritikája – amely szemlélet egyaránt fakadt az író sértett marginalitásából, s a „magyar pozícióból” – a sajátos magyar zsidó polgár és a levanteizmus, vagy az orosz bürokrata-szocialista hagyományokkal való zsigeri konfliktusából. („Ezt már nem írásban, hanem élő morfondírozással mondták: 'magyar'. Ami azt jelentette, hogy nem vagyok a családból való. Mégpedig kétszeresen nem: se születésemnél fogva, se tartalomban és stílusban. Ez bosszantó volt. Amint már említettem, Áchád Háám volt az, aki hangosan kinyilatkozta: 'Idejött egy vengris katonatiszt...' Nemegyszer olvasom most magyar nyelven némely zsidóskodó salabakter alányalását, hogy nem is igaz a vád, mintha itt valaki különbséget tenne magyar zsidó s más zsidó között a magyar zsidó hátrányára. Persze, hogy nem mindenki, nem mindenhol, nem minden tekintetben s nem mindenkiel szemben. Egyfajta magyar zsidó mindenesetre biztosítva van e sérelem ellen: a senki. Aki pedig maximálisan ki van téve ennek, az a versenyképes.”)

Minden bizonnyal az éles kritikai attitűd lehetett az oka, hogy az életmű közlését – néhány részletét leszámítva – nem vállalta az *Új Kelet* sem. Dacára a nyelvi rejtezettségnek (noha, ahogy ezt Schön Dezső elmesélte nekem, példányszáma nem sokkal maradt el a *Maarivétól*) félt Hameiri deheroizáló szemléletével szembesülni.

Talán most érett be az ideje ...

A 20. század első feléről kevés ilyen gazdag, s egyetemes érvényű emlékezés született – mert kettős nézőpontja folyamatosan, egymással versenyben, vitában és dialógusban vibrál. Hogy elmondhatta, kibeszélte: magát az író is megnyug-

tatta. Hiszen az író legfőbb kincse – az a tapasztalat, az az élmény, amely akár művei anyaga is lehetne. S hogy elmondta – egyelőre a legfontosabb közönségnek: saját magának – meggyőzte magát, hogy gazdag, s íróhoz méltó életet élt.

„Három dologra neveltem önmagam egy életen.
Hogy ne féljek a haláltól.

Hogy ne bosszuljak meg semmit, senkin a világon.

Hogy minden személyes bajomat, tragédiámat a humoros oldaláról lássam.

Sikerült.

A halált minden este várom. Hogy reggelre holtan kelek fel. Hogy is mondta az édes Szőke Szakáll... Sag' schon! Meghaltam! Na és?

A bosszú helyett arra gondolok: mi lesz itt huszonöt év múlva. Vagy ötven év múlva. Hol leszünk mi akkor, én is, ő is?...

És, hogy nincs egy-két tonna papírom, hogy kiadhassam még egynéhány könyvemet? Hát nem az a fontos, hogy megírtam? Maga az írás, a megírás a szerelmi légyott. Ki gondol ilyenkor a gyerekekre?

Hogy nem fejeztem be époszomat a Joszele Téglásit? Sag' schon. Megzavarta valaki a légyottomat. Megtörtént. Hogy mondja Marton Ernő? 'Hidd el, nem rosszakaratból tette!' Egy kis jóakarát úgyis fehér holló.

Hogy mindenki kap irodalmi díjakat, csak én nem? Ötven év múlva találkozunk majd a másvilágon, ott kölcsönkérek a díjasoktól egynéhány fontot cigarettára. S egy náci lángján rágyújtok majd.

Ott találkozom majd Bialikkal. Viszek neki egy rakás viccet. Úgy fog röhögni, hogy még Az Örökkévalóság felretten, s rákiált: Micsoda szemtelenség ez, így röhögni?

Aztán bemutatom őt Nagyapának: 'Szintén zenész?' Én legalább Bialik-díjat kaptam, azt se!

Aztán lefekszünk egy-egy jégfelhőre, nehogy a könyörületesség hámszinja kikezdje lelkünket és elalszunk néhány trillió évre. Hogy mi lesz aztán? Majd megkérdezem Einsteint. Ő tudja.

Csitt! A szférák zenéje halkán megszólal.

Zafir, jáspis és topáz,
Ápold lelked, rá vigyázz!
Csillagkórus sófárt trombitál
Hétszer szebb az minden hajnalnál.
Ámen.

Utószó

Úgyse írtam meg azt, amit akartam.”

Szerintem pedig nagyon is elmondta. Hatására, egy sereg ok miatt, Hameiri életével és művével olyan szeretettel azonosulok, mint néhány társával: Pap Károllyal, Komlós Aladárral, vagy az általa is csodált Szomorj Dezsővel. S azon leszek, hogy elbeszélése másokat is meggyőzzön élete oly termékeny és vonzó értelméről.

Jeruzsálem, 2010. március

JEGYZETEK:

- ¹ Javát összegyűjtöttem *A daloló máglya* c. kötet függelékében, Budapest, 2006.
- ² Vári György: „Magyar, zsidó: két jó barát”, *Magyar Narancs*, 2007. jan. 18.
- ³ Múlt és Jövő, 1935, okt-nov, összevont, 25 éves jubileumi szám beköszöntő cikkében.
- ⁴ Avner Holzman professzor, munkája, a *Havigaon Hagadol* (A nagy örület) és a *Gebenom Lemata* (A pokol fenekén) 1978-as utolsó kiadásához. Ő az egyetlen Hameiriről szóló könyvecske szerzője (*Avigdor Hameiri ve ba sifrut ba milbama*, Avigdor Hameiri és a háborús irodalom, Tel-Aviv, 1978.).
- ⁵ Avigdor Hameiri: *A daloló máglya*, Budapest, 2006, 113-114.
- ⁶ *Magyar zsidók irodalmi tevékenysége a XIX. században*. Budapest, 1977, 2008.
- ⁷ Az izraeli magyar jisuv egyik vezető értelmiségétől, újságírótól – a 30-as évektől a Maariv kulturális rovatvezetőjétől – művészetkritikustól (ő volt az izraeli nagykövet, aki becsukta hosszú időre a képviselőtet, 1967-ben, Sulamit Lapid író nő apja, Tomi Lapid veje, s a ma az egyik legnépszerűbb TV-s személyiség és újságíró, Jair Lapid nagyapja. Nagy bánatomra, 2004-ben, amikor Fejtő Ferencsel eltöltöttem Jeruzsálemben néhány napot, nem tudtam őket összehozni – annyira rokonok voltak habitusban, korban, még fizimiskában is.
- ⁸ Ady-láz címmel, *Múlt és Jövő*, 93/2, 48-54.
- ⁹ Témavezető Michael K. Silber.